

**Проблема виховання обдарованої особистості у педагогічній спадщині
В.О.Сухомлинського**

У статті проаналізовано погляди відомого українського педагога В. Сухомлинського на процес розвитку, виховання і навчання обдарованої особистості. Доведено, що ідеї педагога не втратили актуальності у сьогоденні.

Ключові слова: В. Сухомлинський, обдарована дитина, навчання, виховання, розвиток.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Одним з найбільш важливих інститутів сучасного суспільства є освіта. Вона – рушій прогресу сучасного світу. Від рівня освіченості суспільства залежить його добробут, рівень життя громадян. На важливість освіти у сучасному світі вказує також велика кількість дефініцій цього поняття, адже у понятті „освіта” закладено дуже широкий зміст. Його розглядають стосовно різних суб'єктів як вплив на особистість, як процес і результат самоосвіти, як систему освітніх інституцій тощо.

Наведемо приклади визначення цього терміна.

Освіта – оволодіння системою знань основ наук, умінь і навичок, формування наукового світогляду і розвиток пізнавальних сил та здібностей. Основним шляхом отримання освіти є навчання [1]

Освіта – це формування самого себе [6, с.149].

Освіта – це обсяг систематизованих знань, вмінь, навичок, способів мислення, якими оволодів учень [5, с.25].

Освіта – це система, процес і результат виховання, навчання і розвитку особистості [2, с.184].

Отже, стосовно окремого учня освіта – це процес і результат його розвитку, виховання і навчання. Відтак вона повинна забезпечити кожній особистості максимальний розвиток, вихованість та освіченість. Проте на практиці сучасна освіта часто зорієнтована на „середнього” учня. При цьому найбільші труднощі відчувають ті діти, які відхиляються від цього середнього рівня у бік більших чи менших здібностей.

Діти, які стикаються з проблемами у процесі навчання через відставання у розвитку від вікових норм, проявляють низьку шкільну успішність та потребують корекції розвитку. Таку можливість сучасне суспільство їм дає через створення класів вирівнювання у школах або ж діяльність спеціальних навчальних закладів. Попри те, що сучасна освіта прагне до інклюзії, існуванню таких навчальних закладів нічого не загрожує. Отже, для осіб з вадами розвитку створені умови для ефективного розвитку та успішного, наскільки це можливо у їхньому випадку, навчання.

Проблеми виникають з іншою категорією дітей – тими, які випереджають вікову норму. Звісно, для них також створено спеціальні навчальні заклади, проте часто наявність обдарованості важко продіагностувати, а відтак забезпечити обдарованим дітям оптимальні умови для розвитку сил та можливостей.

Аналіз досліджень і публікацій... Здійснений нами аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема обдарованості особистості знайшла належне опрацювання. Досліджувалися зокрема такі її аспекти, як проблема індивідуальних особливостей особистості (Б. Ананьев, Л. Виготський, С.Рубінштейн, Б. Теплов тощо), обґрунтування підходів до визначення поняття, структури та видів обдарованості (Дж. Гілфорд, С.Гончаренко, Ю. Гільбух, Н. Лейтес, О. Матюшкін, Б. Скіннер, К. Хеллер та ін.), інтелектуального розвитку та формування творчого потенціалу особистості (Н. Кічук, В. Моляко, С.Сисоєва та ін.), вікових особливостей розвитку обдарованості (В. Давидов, Б. Ельконін, Н. Лейтес). Досліджувалися також проблеми, що виникають у процесі навчання і виховання підростаючої обдарованої особистості (О. Савенков, П. Ільїн). Водночас, необхідно зазначити, що вагомий внесок у педагогіку обдарованості вніс В. Сухомлинський. Відомий український педагог розробляв проблему навчання обдарованої особистості не лише на теоретичному, але й на практичному рівні, реалізувавши власні ідеї у практиці роботи Павлівської середньої школи.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає в аналізі поглядів В. Сухомлинського на процес розвитку, виховання і навчання обдарованої особистості.

Виклад основного матеріалу... Обдарована дитина – це дитина, яка виділяється яскравими, очевидними, іноді видатними досягненнями (чи має передумови для таких досягнень) у тому чи

іншому виді діяльності [3, с.130]. Дж. Рензулі запропонував „модель” обдарованої дитини. Вона повинна одночасно мати інтелект, вищий за середній, сильну захопленість завданням і високий творчий потенціал. Лише один з цих компонентів не робить дитину обдарованою [10]. Проте, як писав Н. Лейтес, оскільки мова йде про дітей, ці характеристики мають значення чогось попереднього: здібності, які проявилися, можуть не отримати очікуваного розвитку, залишитися нереалізованими [4, с.106].

Тим більше, що обдарованість може проявитися у ранньому віці, але це може трапитися також у віці зрілому. Так, у галузі мистецтва і математики ознаки таланту виявляються у ранньому дитинстві. Наприклад, у Моцарта музичний талант проявився у 3 роки, у Гайдна – в 4. Талант живописця у Рафаеля став помітним у 8 років, у Ван Дейка – в 10, у Мікеланджело – в 13, у І. Репіна – в 5 років. Відомий художник К. Брюллов вступив до Академії художеств у 9 років. О. Пушкін почав писати вірші з 8, а М. Некрасов – з 9 років. Визначний фізик А. Ампер і математик К. Гаусс проявили здібності у 4 роки. Паскаль у 10 років придумав теорію акустики, а в 15 років написав знаменитий трактат про конічні перетини. До цього переліку можна додати вчених Сеченова, Фрейда, Піаже, Ландау, композиторів Ліста, Прокоф'єва, Стравинського, поетів Лермонтова, Бродського.

Однак відсутність ранніх схильностей і досягнень не свідчить про відсутність таланту. Письменники В. Скотт, І. Гончаров, С.Аксаков, біологи Л. Пастер і К. Лінней, математик Н. Лузін виявили обдарованість у відносно пізньому віці. А. Айштайн пізно навчився говорити, Декарт у школі вважався нездібним, Едісона як бездарного батько забрав зі школи. Ньютон і В. Скотт погано вчилися, а Лінней ледь не потрапив на навчання до чоботаря. Обдарованість часто не проявляється і у вищій школі. Наприклад, в атестаті Гегеля було вказано, що він має добрі здібності, однак мало знань. А у філософії його можна назвати ідіотом. Тому відсутність ранніх здібностей і досягнень не свідчить про відсутність таланту [3, с.288].

Детальний аналіз особливостей обдарованих дітей подає О. Савенков. Він виділяє особливості розвитку пізнавальної та психосоціальної сфери обдарованих дітей. Зупинимося на цьому детальніше.

До особливостей розвитку пізнавальної сфери автор відносить:

– зацікавлення – допитливість – пізнавальну потребу. Обдарованим дітям більшою мірою, ніж їхнім „нормальним” ровесникам, притаманне прагнення до пізнання, дослідження навколишнього світу;

– надчутливість до проблем. Здатність бачити проблему там, де інші не бачать жодних складнощів;

– схильність до завдань дивергентного типу;

– оригінальність мислення, тобто здатність висувати нові, несподівані ідії, що відрізняються від широковідомих, загальноприйнятих, банальних;

– гнучкість мислення, тобто здатність швидко і легко знаходити нові стратегії розв'язку, встановлювати асоціативні зв'язки і переходити (у мисленні і поведінці) від явищ одного класу до інших, часто далеких за змістом;

– продуктивність мислення, тобто здатність швидко і легко генерувати ідеї;

– легкість асоціювання, яка може бути представлена здатністю до вироблення узагальнених стратегій на основі виявлення прихованих від тривіального погляду зв'язків і відношень та їхньої подальшої деталізації;

– здатність до прогнозування;

– висока концентрація уваги, яка виражається насамперед у високому ступені занурення в завдання, а також у можливості успішного налаштування, навіть при наявності перешкод, на сприймання інформації, що стосується обраної мети;

– відмінна пам'ять;

– здатність до оцінки, яка є похідною критичного мислення та передбачає можливість оцінювання продуктів власної діяльності, а також розуміння як власних думок і вчинків, так і дій, думок і вчинків інших людей;

– інтереси і схильності. Їхні специфічні особливості стосовно обдарованих дітей стосуються стійкості і широти. Обдарована дитина є впертою у досягненні мети, а її інтереси характеризуються багатоманітністю.

До особливостей психосоціального розвитку належать:

– самоактуалізація, тобто прагнення реалізувати особистісні можливості;

– перфекціонізм – прагнення доводити результати будь-якої діяльності до їхньої відповідності найвищим вимогам, еталонам;

– соціальна автономність;

– егоцентризм;

- лідерство;
- змагальність;
- особливості емоційного розвитку, зокрема підвищена вразливість, викликана надчутливістю;
- гумор, наявність якого є свідченням обдарованості і водночас ефективним механізмом психологічного захисту [7].

Здавалося б, нема нічого простішого у виявленні обдарованих дітей, як порівняти їхні відмінні риси з еталонними. Проте насправді все набагато складніше, адже обдарованість може бути й прихованою. Та, зрештою, багато педагогів, зокрема й В. Сухомлинський стверджували, що обдарованість притаманна усім дітям. „Немає дітей обдарованих і необдарованих, талановитих і звичайних. Обдаровані, талановиті всі без винятку діти. Розпізнати, виявити, розкрити, виростити, виплекати в кожного учня його неповторно індивідуальний талант – це означає піднести особистість на високий рівень розквіту людської гідності” [8, с.96]. Зі сказаного стає зрозумілим, наскільки важко працювати вихователеві, якщо він хоче, щоб кожен з його вихованців реалізував свій потенціал. Адже „розвиток здібностей – це живий, рухомий процес. Людина здебільшого стає не тим, ким вона мріяла стати в отрочстві. Проте саме досягнення значного успіху є тією маленькою вершиною, піднятися на яку людина може, лише доклавши особливих зусиль, а піднявшись – відчуває, як багато і водночас як мало вона зробила, – адже з маленької вершини ще краще видно вищі, поки що недоступні вершини” [9, с.350]. У розвитку здібностей, на думку педагога, важливо гармонійно поєднувати фізичну і розумову працю, адже „здібним, талановитим токарем, механізатором, рослинником, тваринником людина може стати лише тоді, коли все, що вона робить, попередньо продумує” [9, с.352].

Водночас, видатний педагог наголошував, що „...всеосяжне обдарування – винятковість. У кожної людини є задатки, обдарування, талант до певного виду або кількох видів (галузей) діяльності. Саме цю індивідуальність і треба вміло розпізнати, спрямувати потім життєву практику учня на такий шлях, щоб у кожний період свого розвитку дитина досягала, образно кажучи, своєї стелі” [8, с.88].

Отже, кожна дитина є індивідуальною та неповторною, кожен вихованець має свій набір задатків, які треба вчасно виявити та обов'язково розвивати. „Практика виховної роботи переконала нас у тому, – писав В. Сухомлинський, – що кожна особистість неповторна, що виховання нової людини ... полягає насамперед у розкритті цієї неповторності, самобутності, творчої індивідуальності. Здійснювати це завдання – означає вести кожного вихованця тією доріжкою, на якій з найбільшою яскравістю може розкриватися сила його розуму і умінь, майстерність і творчість. Скільки учнів – стільки й доріжок. Саме в цьому й полягають труднощі і разом з цим благородство роботи вихователя...” [8, с.93]. Проте для педагога ще недостатньо знати про це. Він має бути готовим до всебічного вивчення кожної дитини. „Щоб здійснити на практиці першу, визначальну частину принципу – „від кожного за здібностями”, треба розкрити індивідуальні обдарування, задатки, талант, нахили людини, пробудити і виховати пристрасне його покликання до конкретного виду або галузі трудової діяльності” [8, с.88].

Кожен вихователь обов'язково має пам'ятати, що „індивідуальні задатки, таланти, обдарування відзначаються великою різноманітністю, неповторністю поєднань, яскравістю особистих рис. Але загальною особливістю таланту є творча праця – вміння створити щось нове, втілити свою думку, свій задум у справу своїх рук” [8, с.88]. Власне виховна система, реалізована у Павлівській школі, забезпечувала розвиток потенціалу кожної дитини. Адже саме для вихованців було забезпечене поглиблене вивчення предметів, до яких вони мали хист, створено куточки улюбленої справи, безліч гуртків різних профілів і напрямів (автоматики і радіоелектроніки, юних тваринників, художнього випалювання і випилювання, живопису, хор та оркестр народних інструментів тощо). Керівниками цих гуртків були найталановитіші діти, що давало їм змогу проявити також організаторські здібності та ініціативу.

При цьому вагома роль відводилася і педагогам. Адже саме вони покликані „побачити в колективі і майбутнього талановитого механізатора, і селекціонера, і конструктора, і математика-теоретика, і дослідника земних надр, і будівельника, і металурга, пробудити задатки, запалити в кожній людині іскру творчості” [9, с.353 – 354]. Безумовно, для цього кожен вчитель сам повинен бути майстром своєї справи, обдарованою особистістю, яка любить свою роботу та намагається реалізуватися у різних видах діяльності.

Висновки... Отже, проблема розвитку обдарованої особистості завжди була на порядку денному В.О. Сухомлинського як у теоретичній, так і практичній площині. Усвідомлюючи, що від внеску у загальну справу кожної людини залежатиме майбутнє Батьківщини, видатний педагог намагався шукати шляхи розвитку усіх сил та можливостей кожної особистості. Його ідеї не

втрапили своєї актуальності і сьогодні, адже Україна потребує висококваліфікованих знавців своєї справи. А кожен професіонал родом з дитинства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Данилов М. А. Дидактика / Данилов М. А., Есипов Б. Г. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1957. – 294 с.
2. Загвязинский В. И. Теория обучения: Современная интерпретация / Загвязинский В. И. – М. : Академия, 2001. – 192 с.
3. Ильин П. Е. Психология творчества, креативности, одаренности / Ильин П. Е. – СПб. : Питер, 2009. – 435 с.
4. Лейтес Н. С. Ранние проявления одаренности / Лейтес Н. С. // Вопросы психологии. – 1988. – № 4. – С.98 – 107.
5. Подласый И. П. Педагогика / Подласый И. П. – М. : Просвещение: Гуманитарно-издательский центр ВЛАДОС, 1996. – 432 с.
6. Ремезова И. И. Проблема человека в философии образования / Ремезова И. И., Анишина Т. Л. // Философия образования для XXI в. – М. : Логос, 1992. – С.130 – 152.
7. Савенков А. И. Одаренные дети в детском саду и школе / Савенков А. И. – М. : Издательский центр „Академия”, 2000. – 232 с.
8. Сухомлинский В. О. Людина неповторна / Сухомлинський В. О. // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.2. – С. 80–96.
9. Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа / Сухомлинський В. О. // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.4. – С.6–390.
10. Renzulli J. S. The tree-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity / Renzulli J. S. // R. I. Sternberg, J. E. Davidson (eds.). Conceptions of giftedness. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – P. 53–92.

Аннотація

О.О.Худзей

Проблеми виховання одареної особистості в педагогічному наслітті В.А.Сухомлинського

В статті проаналізовані погляди відомого українського педагога В.А. Сухомлинського на процес розвитку, виховання і навчання одареної особистості. Доведено, що ідеї педагога залишаються актуальними і в наші дні.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, одаренный ребенок, обучение, воспитание, развитие.

Summary

О.О.Khudzei

The Problems of the Talented Personality's Education in V.O.Sukhomlyns'kyi's Pedagogical Works

The article analyzes famous Ukrainian teacher V. Sukhomlyns'kyi's views on the processes of development, education and studies of a talented personality. It is proved that these ideas are still topical.

Key words: V. Sukhomlyns'kyi, talented child, studies, education, development.

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 373. 3. 091

А.Д.ЦИМБАЛАРУ,

*кандидат педагогічних наук
(м.Київ)*

Особливості формування варіативних моделей освітнього простору у вітчизняній початковій школі

У статті аналізуються підходи до формування освітнього простору у початковій школі в умовах варіативного розвитку загальноосвітніх навчальних закладів через встановлення структури і змісту освітнього середовища й особливостей організації діяльності учнів з його освоєння у різних моделях і типах шкіл.

Ключові слова: освітній простір в школі, освітнє середовище, взаємодія учнів з об'єктами шкільного середовища.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Одним з провідних факторів, який спонукає до цілеспрямованого проектування освітнього простору в кожній школі є трансформація й розвиток загальноосвітніх навчальних закладів, що виявляється у поширенні інноваційної і експериментальної діяльності й появі різноманіття нових типів шкіл, їх авторських моделей, варіативних програм, планів і навчальних посібників.

Аналіз досліджень і публікацій... Розуміння важливості і актуальності зазначеної проблеми зумовило активізацію досліджень, присвячених різним аспектам як формування освітнього простору в цілому (Н. Бастун, С.Бондарева, О. Веряев, С.Гершунський, В. Гинецінський,